

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə 613 nəfər soydaşımızın qətlə yetirildiyi Xocalı soyqırımının, dəhşətli qətləmin canlı şahidlərindən biri də həmin dövrdə Xocalı Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı vəzifəsində çalışmış, könüllü özünümüdafiə batalyonunun komandiri olmuş, hazırda bu bölgəni Milli Məclisdə təmsil edən Elman Məmmədovdur. Elman müəllim 24 ildir bu ağırın qəlbində daşıyır və hər dəfə Xocalıdan danışarkən sanki yarasının qaysağı qopur.

Hər kəs Xocalı faciəsini gördüyü, hiss etdiyi, duyduğu və yaşadığı kimi qələmə alır. Bir dərdin yüz yozumu, bir dərdin yüz çaları dil açıb danışır. Elman Məmmədov isə həm rəhbər, həm də bir döyüşçü kimi daim ürək ağrısı ilə o günləri, düşmənin sinə görə igid oğlanların şücaətini xatırlayır. Deyir ki, bəlkə də Xocalıda döyüşə-döyüşə qəhrəmancasına həlak olan igidlərdən biri də özü ola biləmiş. Ancaq alın yazısı belə imiş...

Bunları qəzetimizə müsahibəsində də vurğuladı.

- Elman müəllim, bir gecədə Xocalıda misli görünməmiş vandalizm törədildi. Şəhərin müdafiəsini təşkil edən yerli özünümüdafiə dəstələrinin hər bir üzvü sonadək qəhrəmancasına döyüşdü. Buna qədər isə Xocalı ilə bağlı çox hadisələr baş vermişdi. Siz bir rəhbər kimi nə zaman hiss etdiniz ki, köməkəsiniz və özünümüdafiə dəstələrinin yaradılmasına ehtiyac var?

- Biz Xocalıda özünümüdafiə dəstələrini 1988-ci ilin fevral ayından yaratmışdıq. Çünki ermənilər Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə məhz fevral ayının 12-dən start vermişdilər. Əvvəlcə onu deyim ki, ermənilərin bu münaqişəyə başladığı tarix Azərbaycan mətbuatında, sənədlərdə səhv göstərilir. Mən de-

calıya göndərdi və bizdən 9 nəfəri həbs etdilər. Nəticəsi belə oldu: hücum edən erməni, cəzalanın azərbaycanlı! Tutulan şəxslər müxtəlif dövrlərdə həbsdə yatdılar. Onlardan 2 nəfəri - Amil Xudayarov, Kamil Məmmədov (hər ikisi artıq Allahın rəhmətinə qovuşub) öz evlərini, torpağını qoruduqlarına görə 2 il həbsxanada cəza çəkiblər. Bu da Azərbaycana rəhbərlik edənlərin acizliyi, milli prinsiplərinin olmaması idi.

Bütün bu kimi hallar Xocalı özünümüdafiə dəstələrində cəmləşən oğlanları daha da hiddətləndirirdi və təbii ki, biz müxtəlif yollarla silah tapmaq məcburiyyətində qalırdıq. 1991-ci ilin payızında Azərbaycanın Müdafiə Nazirliyi yaradılmışdı. Həmin vaxt MN-in əmri ilə biz 817 nömrəli Xocalı Ərazi Özünü-

calını isə cəmi 341 nəfər igid oğlan qoruyurdu.

- 1992-ci ilin fevralın 9-dan etibarən erməni hərbi birləşmələri Xankəndi şəhərində dislokasiya olunmuş 366-cı alayın silah və texnikasının, habelə orada xidmət edən erməni və rus hərbiçilərin köməyi ilə Malibəyli və Quşçular kəndləri üzərinə hücum keçdi. Üç gün davam edən qeyri-bərabər döyüşdən sonra 1992-ci il fevralın 11-də hər iki kənd işğal edildi. Təxminən 50 nəfər dinc sakin vəhşicəsinə qətlə yetirildi. O zaman başa düşdünüz mü ki, növbəti hədəf Xocalıdır?

- Əvvəla onu deyim ki, Azərbaycanın ən qədim yaşayış məskənlərindən olan Xocalının Dağlıq Qarabağda strateji əhəmiyyətli mövqeyinə, həm də yağı düşmənin məkrli niyyətlərinin reallaşmasına ən böyük maneə olmasına diqqət yetirmək lazımdır. Dağlıq Qarabağı işğal etməyi qarşılıqlarına əsas məqsəd kimi qoyan Ermənistan silahlı quldur birləşmələri nəyin bahasına olursa-olsun, bu maneəni aradan qaldırmağa çalışırdılar. Ermənilərin məqsədi, ümumiyyətlə, Azərbaycanın ən qədim yaşayış məntəqələrindən olan Xocalını yer üzündən birdəfəlik silmək idi. Bu da səbəbsiz deyildi. Bundan öncə Xocalı 3 dəfə yandırılmış, şəhər dağıdılmışdı. Lakin yenə də Xocalı bərpa olunmuş, yenidən qurulmuşdur. Xocalı Azərbaycan tarixinin əsrlərin dərinliyindən müasir dövrə qədər zəngin mədəniyyət ənənələrinin əks olunduğu qədim yaşayış məskəni idi.

Əslində, Xocalının işğalı 1991-ci ilin noyabrından, erməni quldur birləşmələrinin şəhəri mühasirəyə almasından başlayır. Həmin vaxtdan etibarən bü-

kilometr olardı. Xocalılılar ancaq düşmən səngərlərini keçib Ağdamdakı postlarımızla tərəf getməli idilər. İgid oğlanlarımız əsl qəhrəmanlığı burada göstərdilər. Xırda-xırda dəstələrə bölündük. Müxtəlif istiqamətlərdən ermənilərlə döyüşə girdik. Koridor açıb insanları oradan keçirmək istəyirdik. Xocalı faciəsi ilə bağlı göstərilən kadrlarda məhz həmin ərazi daha çox gözə deyir. Çünki döyüşlər orada olub və ən çox insan həmin ərazidə həlak oldu. Ermənilər yüksəkliyin üstündə 3 zirehli texnika yerləşdirmişdi. O ərazi çarpaz atəşin altında idi və hərəkət edən vuruldu. Snayperlər, pulemyotçular silahsız əhalini həmin ərazidə qətlə yetirdilər. Xocalı döyüşçüləri isə böyük şücaət göstərdilər. Şəhidlərimiz çox oldu. Ancaq ermənilər də ciddi itki verdilər. Əhalini Ağdam tərəfə keçirə bildik.

Ermənilər o qədər hiddətlənmişdilər ki, bizim əsir düşmüş oğlanlarımızın əl-qolunu bağlayıb o döyüşdə həlak olan ermənilərin qəbirələrinin üstündə başlarını kəsmişdilər. Soyqırımının səhəri günü ermənilər yalan informasiya yaydılar. Guya qırğından iki gün əvvəl mikrofonlar vasitəsi ilə dinc əhaliyə Xocalını tərk etmək barədə xəbərdarlıq edilib. Eyni zamanda, guya yüksəklikdən vərəqələr səpilib. Ancaq 24 ildən sonra bütün Xocalı əhalisindən soruşaram, o vərəqələri görə, xəbərdarlıq səsini eşidən olubmu? Heç kimə heç bir xəbərdarlıq edilməyib! Xocalının üzərindən bir erməni vertolyotu uçmayıbsa, o vərəqələr neçə səpilə bilərdi? Bu, daşnakların dünyaya car çəkdikləri növbəti yalan idi.

Bu gün ermənilər Xocalının adını dəyişib İvanyan qoyublar. İvanyan Xo-

yetirildiyi Xocalı soyqırımına görə günahlandırılır və bu soyqırımı 10-dan artıq ölkə tərəfindən tanınır".

- Sanksiyalar tətbiq olunmasa da, dünyanın bir çox ölkələri erməni vəhşiliyi, vandalizmi barədə artıq məlumatlıdırlar və Xocalıda ermənilər tərəfindən soyqırımının törədilməsi ilə bağlı qətnamələr qəbul edilib...

- Bu işdə ən böyük xidmət Prezident İlham Əliyevindir. Elə bir beynəlxalq tədbir yoxdur ki, orada Xocalı faciəsi barədə danışılmasın. Dövlət başçısının tapşırığı, təşəbbüsü ilə bütün səfirliklərimiz, diplomatik korpusların nümayəndələri çalışdıqları ölkələrdə faciəməzlə bağlı geniş toplantılar, sərgilər təşkil edirlər və həmin ölkələrin parlamentlərində faciənin soyqırımı kimi tanınması üçün əllərindən gələni əsirgəmirlər. Demək olar ki, son 15 ildə bu istiqamətdə böyük işlər görüldü. Bu işdə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyevanın gördüyü işlərin nəticəsi göz qabağındadır. "Xocalıya ədalət!" kampaniyası xüsusi qeyd edilməlidir. Bu gün ABŞ-ın 20 ştatı, 12 ölkənin parlamenti Xocalı soyqırımını rəsmən tanıyır. Ancaq dayanmaq olmaz. Həmişə fikirləşməliyik ki, az iş görmüşük və daha çox çalışmalıyıq. Gün gələcək, dünya bu soyqırımını tanıyacaq və Azərbaycanın haqq səsi bütün cahana yayılacaq. Biz avropalı, amerikalı ilə onların öz dillərində, qəbul etdikləri formada danışıraq bu faciəni, soyqırımını tanıtmalıyıq.

- Sizin Xocalı faciəsinin tanidilməsi istiqamətində təklifləriniz var idi. Xocalıya şəhid şəhər statusunun verilməsinə istəyirsiniz. Bu məsələlər nə yerdədir?

- 24 illik bir ömür payı ayırır bizi Xocalı faciəsindən. Bu uzun zaman kəsimi çox şeyə məlhəm olsa da, yaddaşımıza qanla yazılmış soyqırımın ağrıları bizdən götürə bilməyib. Çünki bu, sağalmaz, dəhşətli yaralardır. Mən Xocalıdan gələndə 42 yaşım var idi. Bu gün isə 66 yaşındayam. Getdikcə soyqırımının canlı şahidləri azalır. Bu səbəbdən də mən bir neçə təklif irəli sürmüşəm. Ancaq hələ ki, onların heç biri reallaşmayıb. Təkliflərdən biri odur ki, Xocalı faciəsinin daim diqqətdə saxlanması üçün Şəhidlər xiyabanının giriş hissəsində böyük bir lövhə vurulsun və üzərində Xocalı soyqırımı ilə bağlı məlumat yerləşdirilsin. Bu yazı 3 dildə yazılarsa, daha yaxşı olar. Ziyarətə gələn xarici qonaqlar da məlumatlanarlar. Bunu mən çox güclü təbliğat vasitəsi hesab edirəm. Bununla bərabər, təklif etmişəm ki, Xocalı faciəsi ilə bağlı ucaldıran "Ana fəryadı" heykəli rəsmi ziyarət protokollarına daxil edilsin. "Ana fəryadı" heykəli yalnız 26 fevralda, bir gün ziyarət edilir. Ancaq ölkəmizə gələn qonaqların protokola əsasən, məcburən abidəni ziyarət etmələri daha münasib olar.

20 Yanvar faciəsindən sonra biz Xocalıda mərmər və qranitdən ən hündür abidə ucaltdıq. Ancaq bu gün Azərbaycanın heç bir rayonunda Xocalı faciəsinə aid abidə yoxdur. Yalnız Goranboy rayonunda məskunlaşan Xocalı camaatı xatirə abidəsi ucaldıb.

Fransanın Oradur-sür-Qlan şəhəri var. 1944-cü ilin iyunun 10-da hazırkı şəhərin ərazisində yerləşən qəsəbənin əhalisi bir neçə saat ərzində alman faşistləri tərəfindən vəhşicəsinə məhv edildi - kişi əhalisi güllələndi, qadın və uşaqlar isə kilsədə diri-diri yandırıldı. İkinci Dünya müharibəsi zamanı Oradur-sür-Qlan qırğını 642 insanın həyatına son qoyub. Məhv edilməsi qəsəbənin xarabalıqları saxlanılmış və həmin ərazi "Şəhid kəndi" adı ilə faciəni əks etdirən muzey kimi dövlət tərəfindən qorunmaqdadır. Bundan əlavə, şəhərdə "Xatirə memorialı" ucaldıb. Şəhərə Fransa hökuməti tərəfindən "fəxri legion" ordeni verilib. Hər il iyunun 10-da Oradur-sür-Qlanda siyasi və ictimai xadimlərin iştirakı ilə anma mərasimi keçirilir. Mən də keçən il həmin mərasimdə iştirak etmişəm. O faciədən cəmi 4 nəfər sağ çıxa bilib. Bütün Fransa həmin 4 nəfəri tanıyır. Hər anım günü həmin o 4 nəfər (artıq yaşları 80-90 arası olar) mərasimə gətirilir və insanlar onlarla ünsiyyətdə olub kədərlərini bölüşürlər.

Bunu ona görə xatırlatdım ki, Xocalıda da işğencə görmüş, əsirlikdə olmuş, əzab çəkmiş insanların çoxu həyatdan köçüb. Lakin xocalılılar hələ yaşayırlar, onlar həmin soyqırımının şahidləridirlər. İstərdim ki, tarix üçün, beynəlxalq aləm üçün Xocalıda sağ qalan insanlara da "soyqırımına məruz qalmış şəxs" statusu verilsin. Bu sənəd tarixin bir səhifəsinə düşsün. Xocalıya da "Soyqırımına məruz qalmış şəhər" statusu verilsin. Ola bilər ki, müharibə bitdikdən sonra bəzi şəhərlərə qəhrəman şəhər statusu verilərək. Ancaq Xocalı yerlə-yeksan edildiyi üçün soyqırımına məruz qalmış şəhər kimi yaddaşlarda qalacaq.

Müsahibəni apardı: Rəşad BAXŞƏLİYEV, "Azərbaycan"

Ermənilərin məqsədi Xocalını yer üzündən birdəfəlik silmək idi

Elman MƏMMƏDOV: “Şəhərin özünümüdafiə taboru olmasaydı, Xocalıdan bir insan sağ çıxa bilməzdi”

qiq deyirəm: Azərbaycan ictimaiyyəti bilsin ki, ilk dəfə ermənilər 1988-ci ilin fevral ayının 12-də Əskəran rayonunun mərkəzi olan Əskəran qəsəbəsində açıq şəkildə böyük mitinq keçirdilər. Mətbuatda isə bu, fevralın 13-ü tarixi kimi yazılır. Bəli, fevralın 13-də mitinq keçirilib. Ancaq bu mitinq ermənilərin 2-ci toplanışı idi. Fevralın 13-də mitinq Xankəndidə keçirildi. Həmin günlərdə biz artıq ermənilərin hiyləsinə andıq və özünümüdafiə dəstələrini yaratdıq. Təbii ki, köməkəsid idik.

- Şəhərin müdafiəsində dayananlar kimlər idi və silahları, döyüş sur-satlarını necə əldə edirdiniz, hərbi texnikanız var idimi?

- Xocalı tamamilə erməni yaşayış məntəqələrinin əhatəsində yerləşir. Bizə ən yaxın olanı isə Malibəyli və Quşçular kəndləri idi. Xocalı ilə bu kəndlər arasında olan yaşayış məntəqələrində ermənilər yerləşmişdilər. Digər yaxın kənd isə Cəmilli idi və ora getmək üçün yenə də ən azı, ermənilər yaşayan iki kənddən keçməli olurdun. Həm də Xocalı düşmənlərin olduğu kəndlərin arxasında yerləşirdi. Ermənilər Ağdamla hücum etmək istəyərkən arxada olan Xocalı özünümüdafiə dəstələrindən qorxurdular. Xocalı Bakı-Ağdam-Laçın-Şuşa maqistral yolunun üstündə idi. Dağlıq Qarabağda yeganə hava limanı da məhz Xocalıda yerləşirdi. Üstəlik, Bakıdan Xankəndiyə gedən dəmir yolu da Xocalıdan keçirdi. Biz Xocalıda elə bir müdafiə sistemi yaratmışdıq ki, istədiyimiz vaxt bu yolları bağlayırdıq. Həmin yollar bağlananda Xankəndidən Əskərana avtomobillə 40 kilometrədən çox məsafə qət etmək tələb olunurdu. Xocalı bu strateji mövqeyinə görə düşmənin əsas hədəflərindən birinə çevrilmişdi.

Ona görə də biz özünümüdafiə dəstələri ilə hər gün Xocalının dörd bir tərəfində tonqallar qalayıb özümüzün müdafiəsinə qalxmışdıq. Bir müddətdən sonra ermənilərin Xocalıya hücumları başlandı. İki tərəf arasında toqquşmalar olurdu. 1988-ci il sentyabr ayının 18-də ermənilər böyük dəstə ilə üstümüzə hücum keçdilər. Onlar Xankəndidə keçirilən mitinqdə Xocalıya hücum qərarı verib bizi şəhərdən çıxarmaq məqsədi ilə üstümüzə gəldilər. O zaman xocalılılar özünümüdafiə sisteminə keçdi. Ancaq 6 evimiz yandı. Nə qədər insan yaralandı. Səhəri gün erməni mətbuatı toqquşmada 19 erməninin öldüyü barədə məlumat yaydı. Bunun əvəzində rəsmi Moskva SSRİ Prokurorluğunun istintaq bölməsinə Xo-

müdafiə Taboru yaratdıq. Tofiq Seyidov tabor komandiri təyin etdik. Tofiq Seyidovun hərbi təhsili yox idi. O, orta məktəbdə hərbi təlim dərsi keçirdi. Xocalıda bir nəfər də olsun, hərbi təhsilli döyüşçü yox idi. Mən də başda olmaq-la hamımız mülki şəxs idik. Neçə dəfə Müdafiə Nazirliyinə xahiş etdik ki, bizə heç olmasa, bir nəfər ali təhsilli hərbiçiyə göndərsinlər. Ancaq deyə-deyə qaldıq, heç kimi göndərmədilər.

Xocalını müdafiə edənlər barədə müxtəlif fikirlər yazırlar. Bəzən sənədlilərlərdə də göstərilir ki, OMON, Milli Ordu və digər qüvvələr Xocalıda olub. Birmənalı şəkildə həmin məlumatları təkzib edirəm və tam dəqiq məlumat verirəm ki, Xocalıda son 4 ay ərzində, yəni, noyabr ayının 1-dən şəhər işğal olunan günə qədər orada yalnız xocalılılardan ibarət dəstələr olub. Bunlar 200 nəfərdən ibarət Xocalı Özünümüdafiə Taboru (onlardan yalnız 180 nəfəri silahlanmışdı), Xocalı Polis Bölməsinin 50 nəfərdən ibarət şəxsi heyəti, Xocalı Hava Limanında nəqliyyat polisinin 25 nəfərdən ibarət kiçik heyəti, Milli Qəhrəman Aqil Quliyevin rəhbərliyi ilə Xocalıya köməyə gələn 21 nəfərdən ibarət kiçik dəstə. Onlardan da 5 nəfəri müxtəlif səbəblər üzündən vertolyotla Ağdamla gəlmiş və geri qayıda bilməmişdilər. Yəni, Xocalıda cəmi 341 nəfər igid oğlan döyüşürdü.

Xocalıda heç bir ağır texnika yox idi. Yalnız bir köhnə "BRDM" var idi. O da ağır texnika hesab olunmurdu. Silahlarımız 4 ədəd əl pulemyotu, avtomatlar və polisərdə tapançalar var idi. İki "TŞK" və bir "Alazan" qurğusuna sahib idik. Xocalıya kənardan ancaq 16 könüllü mərd oğul gəldi və axıra qədər də qəhrəmancasına döyüşüb həlak oldular. Bu rəqəmlər Xocalıya olan münasibəti göstərir. Əgər döyüşən qəhrəman oğullar olmasaydı, Xocalıdan həmin gecə bir nəfər də sağ çıxa bilməzdi. Onu da deyim ki, şəhərə hücum əmri verilərək daşnaklara Ermənistan silahlı qüvvələrinin üzvləri, şəhər ətrafında olan erməni kəndlərinin 15 min nəfərdən ibarət dəstəsi və 60 min nəfərdən ibarət qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nın ordusu və ərazidə hələ də qalan imperiya qoşunları kömək edirdi. Hətta onların sirlərində dünyanın müxtəlif ölkələrində uzun illər fəaliyyət göstərən ən qəddar terror təşkilatlarının 5 mindən çox müddəlləri toplaşmışdı. Onların əllərində azı 40-a yaxın tank, hərbi texnika var idi. Bütün müasir silahlarla silahlanmışdılar. Xo-

tün avtomobil yolları bağlanmış, cığır, keçidlər ermənilərin nəzarəti altına keçmişdi. Əraziyə yalnız havadan daxil olmaq mümkün idi ki, bu da böyük risk tələb edirdi. İşğal ərəfəsində Şuşa səmasında sərnəşin vertolyotunun vurulması 40 nəfər azərbaycanlının həyatına və Xocalı sakinlərinin ümidlərinə son qoydu. Şəhərə son dəfə vertolyot yanvarın 28-də enmiş və bundan sonra Xocalı ilə hava əlaqəsi kəsilmişdi.

Fevral ayının 13-də mən Gəncəyə üz tutdum. Məqsədim kömək istəmək idi. Güc-bəla ilə 3 vertolyotun ucması üçün icazə aldım və hər 3 vertolyot Xocalıya 2 dəfə uçuş etdi. Pilotların yanında özüm oturub tamam başqa yolla gətirdim ki, ermənilər vura bilməsinlər. Axsama qədər 300 nəfərə yaxın qadın, qoca, uşaq çıxara bildik. Gecə düşdü-yü üçün uçuş mümkün olmadı.

- Xocalı özünümüdafiə taboru nə zamanadək düşməninə müqavimət göstərə bildi və şəhəri nə vaxt tərk etmək məcburiyyətində qaldı?

- Qəhrəman oğullarımız avtomatla tankın və digər zirehli texnikanın qabağından qaçmadılar. Gecə üstümüzə neçə minlik ordu gəldi. Piyadalardan öncə zirehli texnikalar şəhəri mərmiri atəşinə tutdu. Ardi-arası kəsilməyən raket və top zərbələri Xocalını darma-dağın etmişdi. Şəhər od tutub yanırdı. 100-ə yaxın insan o zərbələrin qurbanı oldu. Artıq gördük ki, şəhər alışıb-yənir. Bu vaxt insanlar meşəyə üz tutdular. Qərara gəldi ki, heç olmasa şəhərdən sağ çıxan insanları erməni postlarından keçirə bilək. Çoxu Qaraya istiqaməti ilə Ağdam üz tutmuşdu. İnsan kolonunun uzunluğu bəlkə də 1 kilometrə çatırdı. Milli Qəhrəman Əlif Hacıyevlə mən kiçik dəstələr düzəldib kolonun önündə, arxasında hərəkət edirdik. Qadınların, uşaqların çıxartısından ürək dağlanırdı. Ürəyi xəstə olan qocaların çoxu yolda dözə bilmədi. Qarqar çayının içərisindən keçib dağa qalxan insanların bütün libası s oldu-ğu üçün donurdular. Bu zülmə biz Ağdamla çatmaq üçün 16 kilometr yolu gəlməli idik.

- Bəs o qədər insanı erməni səngərləri üzərindən neçə keçirə bildiniz?

- Bu, bəlkə də ən ağır durumumuz oldu. Çünki ən qorxulu vəziyyət düşmən postlarını keçmək idi. Şəhər açılırdı. Artıq meşəni keçmişdik və hava işıqlaşmışdı. Ermənilərin səngərlərinə çatmışdıq. Düşmən səngərlərinin arxasından isə Ağdam açıq-aydın görünürdü. Səngərlər arasındakı məsafə 1-2